

razmerah in spremembah in človekovih posegih v okolje. V prispevku se je omejil na zapise o gozdovih, vremenu, podnebjju, naravnih nesrečah in vodah. Okoljskih podatkov urbarji ne navajajo sistematično. Navedeni so predvsem tisti, ki se nanašajo na podložniške pravice in dolžnosti. Avtor navaja številne zanimive zapise in opozarja na napake v urbarjih in možnosti napak pri interpretaciji urbarskih podatkov.

Sledita dva prispevka o zadnjem stoletju urbarjev. V tem času je država od kmeta poskušala pobrati čim več davščin. Z nadzorom nad dajatvami kmetov zemljiškim gospodom je dosegla, da ti niso izčrpavali kmetov. Mojca Horvat v prispevku *Urbarji in urbarialni registri v stoletju pred zemljiško odvezo* osvetljuje stoletje pred zemljiško odvezo leta 1848, ko je centralizirana država urejala zapletena urbarialna razmerja med kmetom in zemljiškim gospodom. Avtorica predstavi navodila Johanna Tschinkowitza iz leta 1827 upraviteljem gospodstev. Podrobno analizira štiftno, urbarialno, tlaške in desetinske registre gospodstva Negova in zasleduje npr. vpliv inflacije na denarne dajatve, tlaške obveznosti, prevedbo naturalnih obveznosti v denarne. Ugotavlja, da upravitelj gospodstva Negova ni upošteval vseh patentov, predpisov in navodil.

Gordana Šövegeš Lipovšek je avtorica prispevka *Terezijanski urbarji za Prekmurje*. V Prekmurju kot delu Ogrske pred terezijanskimi reformami niso poznali urbarjev. Novo urbarialno ureditev so vpeljali med letoma 1767 in 1774 in predstavlja prvi pregled ter sistemizacijo obveznosti podložnikov na Ogrskem. Z uvedbo urbarjev je dunajski dvor dosegel nadzor nad zemljiškimi gospodstvi. Za urbarje so uporabili natisnjene formularje, v katere so vpisali podatke za posamezno naselje in tam živeče podložnike. V vaseh s pretežno slovenskim prebivalstvom so bili naslovi poglavij urbarja pisani v prekmurskem jeziku. Sestavljavci urbarjev so v vsaki vasi podložnikom najprej zastavili devet vprašanj o njihovi vasi, kmetijah in obveznostih. Vprašanja in odgovori nanje v prekmurskem jeziku so pomemben zgodovinski vir.

Drago Trpin zaključuje monografijo s prispevkom *Gospodstvo Tolmin in njegovi urbarji (od druge polovice 13. do srede 19. stoletja)*. Tolminsko gospodstvo je bilo pod svetno oblastjo oglejskega patriarha (do 1420), beneške republike (do beneško avstrijske vojne 1508–1516), nato pod Habsburžani. Pogosto so se menjavali tudi imetniki gospodstva. Vse te spremembe skupaj s spremembami dolžnosti podložnikov in notranjo kolonizacijo v 16. in 17. stoletju so bile med razlogi za nastavljanje, obnavljanje in reformiranje urbarjev. V prispevku je kronološki seznam 55 urbarjev od prvega iz leta 1377 do zadnjih iz let pred zemljiško odvezo. Avtor štiri urbarje uvršča med temeljne (med njimi je tudi reformiran urbar iz leta 1523 ali 1524), drugi pa so priročni urbarji ali urbarialni registri. Nekateri se nanašajo na posamezne dele gospodstva ali določeno vrsto zemljišč, npr. novine.

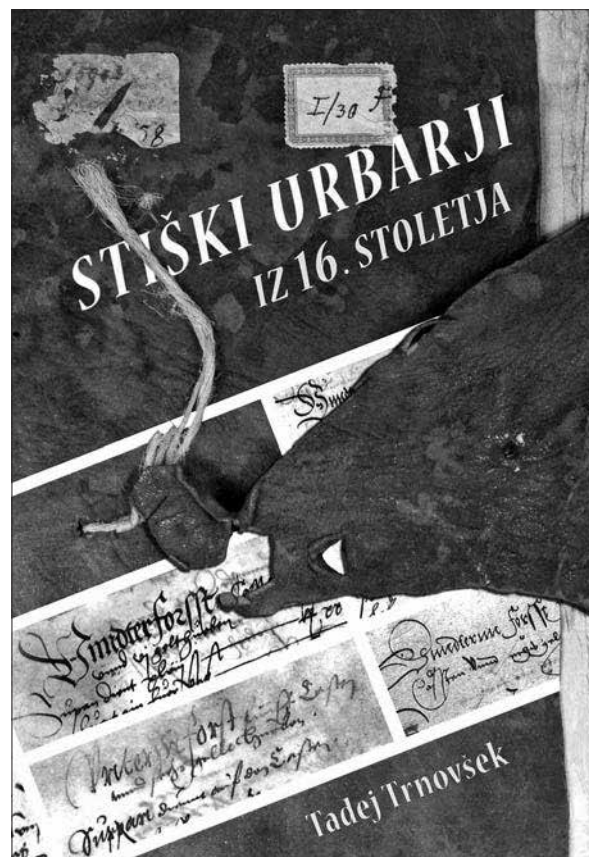
Teme prispevkov v monografiji *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja* so premišljeno izbrane in dajejo bralcu dober vpogled v nastanek urbarjev in njihovo strukturo, možnosti uporabe v zgodovinskih raziskavah in odprta vprašanja. Vsi prispevki so na visoki strokovni ravni. Zato bodo monografijo s pridom uporabljali vsi, ki se z urbarji srečujejo pri svojem poklicnem ali ljubiteljskem raziskovanju zgodovine.

Alojz Demšar

Tadej Trnovšek: Stiški urbarji iz 16. stoletja. Stična: Muzej krščanstva na Slovenskem, 2017, 530 strani.

V decembru 2017 je v Stični izšla knjiga o stiških urbarjih iz 16. stoletja izpod peresa Tadeja Trnovška in odlično zapolnila vrzeli na tem področju. Opis obširne posesti stiškega cistercijskega samostana, ustanovljenega v letu 1136, se je sicer pričel že v začetku 18. stoletja (stiški kronist pater Pavel Pucelj), v 19. stoletju pa so pričeli s preučevanjem številnih originalnih listin (Franz Schumi). V 20. stoletju so se Metod Mikuž, pater Maver Grebenc in Jože Mlina-

rič lotili raziskave starejše stiške posesti tudi na osnovi nekaterih stiških urbarjev.

Tadej Trnovšek, prof. zgod in univ. dipl. soc. kult., višji kustos v Muzeju krščanstva na Slovenskem (MKS), ki se nahaja v prostorih stiškega samostana, se je že v letu 2006, ob pisanju diplomske naloge s področja rodoslovja, seznanil s stiški urbarji, kot nam pojasni v Predgovoru h knjigi. Urbarji so mu odprli vstop v svet tedanjih podložnikov – kmetov, ki so bili, kljub temu da so predstavljali temelj obstoja fevdalnega sistema, povsem zapostavljeni, v teh knjigah pa so predstavljeni z imeni, ponekod tudi s priimki, poklici, telesnimi lastnostmi ipd. V letu 2009 je Tadej Trnovšek pričel, že na delovnem mestu kustosa, digitalizirati zbirko stiških urbarjev, ki jih hrani Samostanski arhiv Stična (SAS) in MKS. Do leta 2012 je bilo digitaliziranih 34 urbarjev, ki jih hrani SAS, in dva urbarja, ki se hranita v MKS. V Arhivu Republike Slovenije (ARS) hranijo še 19 nedigitaliziranih stiških urbarjev in urbar gospodstva Klevevž iz časa, ko je to pripadalo samostanu. Vsi urbarji so bili popisani po veljavnih načelih in elementih, ki jih predpisuje *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije* (avtorici Danijela Juričič Čargo in Lilijana Žnidaršič Golec), so primerno zavarovani in pripravljeni za nadaljnje preučevanje. V letu 2013 je sledila transkripcija obeh urbarjev v hrambi MKS. Tako sta se ta dva urbarja (1572 in 1575) pridružila delno transkribiranemu najstarejšemu urbarju iz leta 1505 izpod peresa patra Mavra Grebenca, ki ga hrani ARS.

Danes je ohranjenih 56 urbarjev in urbarialnih registrov samostana Stična, številni drugi pa so izgubljeni. Tadej Trnovšek je v prispevku »Poskus rekonstrukcije 'fonda' urbarjev in urbarialnih registrov samostana Stična in vprašanje njegove hrambe skozi čas« (*Arhivi* 38, 2015, str. 353–361) iz obstoječih urbarjev in iz arhivskih virov poskusil rekonstruirati celoten fond urbarjev. Ugotovil je, da ohranjenih 56 urbarjev predstavlja približno 35,5 % od vseh, v Stični sestavljenih urbarjev.

Knjiga obravnava šest najstarejših ohranjenih stiških urbarjev in je razdeljena v poglavja, ki so na kratko predstavljena v nadaljevanju.

V poglavju o posesti samostana Stična je opisanih osem uradov na Kranjskem, ki jih je imel samostan za lažje upravljanje svojih obširnih posesti. Glavni upravnik samostanske posesti je bil glavar, neposredno podrejen opatu, za poslovanje posameznega urada so bili zadolženi oskrbniki. Uradi so bili razdeljeni na župe, ki so jih vodili župani. Župa je lahko obsegala eno ali več vasi. Pri opisu vsakega urada je priložen geografski prikaz vasi, ki so spadale pod ta urad. Pri vsakem uradu je zapisan njegov naziv v originalu in v katerem urbarju je naveden. Poglavje o vrsti zemljišč na samostanski posesti nam razkriva zanimivo posebnost, da so bile stiške hube v 16. stoletju razdeljene na manjše dele le v 5 odstotkih (59 hub od 1073), kar je podložnim kmetom omogočalo malce

boljše preživetje kot na številnih drugih gospostvih. Izvemo tudi podatke o natančnem popisu opustelih hub in o številnih mlinih v lasti samostana pa o kajžarjih – gostačih, najnižjem sloju prebivalstva, ki se je pojavil šele v drugi polovici 16. stoletja. Zito so oddajali v škafih, starih štamfih, mernikih, menzurah ipd., pač odvisno od tega, za kakšno dajatev je šlo. V poglavju o denarnih enotah avtor ugotavlja, da so pretežno služile kot računске enote, dejansko so stiški podložniki plačevali v šilingih in krajcarjih ter seveda tudi v žlahtnejših valutah, renskih in ogrskih goldinarjih, dukatih ipd. Iz nekaterih urbarjev so razvidni tudi menjalni tečaji. Vsekakor je to poglavje še posebej zanimivo in odpira možnosti za nadaljnje preučevanje valutnih razmerij, navedenih v urbarjih.

Obširno poglavje o dajatvah samostanu obravnava vse možne dajatve podložnikov, zapisane v urbarjih in odmerjene na osnovi hube kot enote za odmero dajatev. Izvemo, da je velika večina stiških podložnikov (95 odstotkov) svoje dajatve v določenem obdobju 16. stoletja odplačevala izključno v denarju – denarna pravda. Med drugimi dajatvami je bil žitni census, ki je obsegal pšenico, oves, rž, proso, ječmen in povesmo prediva. Med dajatvami so navedeni še mala pravda (pri stiških podložnikih le v žitu), tlaka in robotnina, tovorjenje, pravda sv. Jurija, prašček, jagnje in številne druge. Pri vseh dajatvah so navedeni originalni izrazi iz določenega urbarja v nemščini. Vse dajatve podložnikov pa niso pripadale samostanu. To so bile dajatve deželi (davek in puntarski krajcar), deželskemu sodišču v Višnji Gori (polagáj) in različnim zemljiškim gospodom ali cerkvenim ustanovam (odvetščina in desetina).

Poglavje o imenih in priimkih, posebej zanimivo za rodoslovce, odkriva, da se v stiških urbarjih nahaja kar 5445 poimensko navedenih podložnikov, pri čemer je ime vsakega izmed njih upoštevano le enkrat. Značilno je, da je v letu 1575 priimek imelo le 44 % stiških podložnikov, žensk kot nosilk hub pa je bilo le 1,6 % (90). Našteta so tudi najpogostejši imena in priimki. Avtor je v poglavju o poklicih poskusil razrešiti v urbarjih navedene poklice, ki se dostikrat lahko enačijo s priimki. V 16. stoletju ni jasno, ali pomeni navedba poleg imena priimek ali samo poklic, saj so se nekateri priimki kasneje izoblikovali prav iz poklicev.

V nadaljevanju so natančno in z vseh vidikov opisani v knjigi obravnavani urbarji. Najstarejši ohranjeni urbar sega v leto 1505, sledi opis urbarialnega registra za leto 1544, nato Glavni urbar za leto 1558, Glavni urbar za leto 1572, Stiški urbar za leto 1574 in Glavni urbar za leto 1575.

Avtor pojasni tudi edicijska načela, ki jih je uporabil pri predstavitvi vsebine urbarjev. Zaradi večjega števila obravnavanih urbarjev se je odločil za tabelarni prikaz, ki bralcu »omogoča lažje sledenje podatkom o določeni vasi ali posameznem podložniku«. To seve-

da zahteva določene prilagoditve glede na zapise v urbarjih. Sledi razlaga načina zapisovanja vasi, ki so navedene v nemškem originalu in v prevodu, imena podložnikov pa so zapisana v originalu. Vse datjave so tu navedene le v slovenščini. V poglavju so navedene tudi kratice merskih enot, valut in opomb.

Na koncu uvodnega dela knjige sledi povzetek zgornjih poglavij v angleščini.

Sledi obširna predstavitev vsebine urbarjev, kar je bil osnovni namen tega pomembnega dela. Uporabljeni so bili štirje od šestih urbarjev iz 16. stoletja, in sicer za leta 1505, 1544, 1558 in 1572. Urbarja za leti 1574 in 1575 nista bila uporabljena, ker se po vsebini skoraj ne razlikujeta od urbarja za leto 1572. Natančna navodila za branje tabelarnega dela nam omogočijo, da se brez težav sprehodimo skozi številne vasi, navedene po abecednem redu, in spoznamo njihove prebivalce, stiške podložnike ter njihove datjave samostanu in drugi gosposki.

Seznam virov in literature omogoča bralcu, da še poglobi svoje znanje o Stični, urbarjih, dosedanjih raziskavah s tega področja in še mnogo več, v krajevnem kazalu pa so v slovenščini navedeni vsi kraji, ki jih vsebujejo obravnavani stiški urbarji iz 16. stoletja.

S knjigo *Stiški urbarji iz 16. stoletja* je bilo opravljeno ogromno delo, avtor je poleg natančne in poglobljene analize urbarjev uporabil tudi številne dopolnilne vire in literaturo ter originalne stiške listine in tako vsako poglavje ponuja še dodatna pojasnila k osnovni vsebini urbarjev – predstavitvi samostanskih vasi, podložnikov in njihovih datjatev. Knjiga uspešno zapolnjuje praznino na tem področju zaradi doslej skoraj spregledanih stiških urbarjev in hkrati ponuja neskončne možnosti rodoslovcem pri iskanju njihovih prednikov s tega, predvsem dolenskega območja, pa tudi vsem tistim, ki si želijo poglobiti znanje o tem, kako je v 16. stoletju živel pretežni del prebivalstva v naših krajih. Upajmo, da bo temu delu kmalu sledilo nadaljevanje. Stiških urbarjev je še kar lepo število!

Lidija Slana

Pavel Car: Slovenci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja: (od 1757 do 1918). Ljubljana: Signum Laudis, 2017, 460 strani.

V tem času, ko obeležujemo 100. obletnico prve svetovne vojne, so številne slovenske in tuje založbe izdale knjige, ki obravnavajo vojno tematiko. Temu se je pridružila tudi ljubljanska založba Signum Laudis z izdajo dela Pavla Carja.

Avtor na začetku poudari, da je vse v knjigi »že bilo enkrat napisano nekje drugje«, a to ne zmanjšuje

njenega pomena za slovensko vojaško in vojno zgodovino pisje ter še posebej za faleristiko.

Po začetnem uvodu, v katerem avtor povzame zgodovino in razvoj odlikovanj, je prvi del namenjen pregledu falerističnih podrobnosti o odlikovanjih: kako so se nosila in na kakšen način so bili napisani predlogi zanje; piše tudi o spremljajočih diplomah in medijski pozornosti, ki so je bili odlikovanci deležni.

Naslednji deli so razdeljeni po posameznih odlikovanjih. Najprej je obdelano najvišje avstrijsko vojaško odlikovanje – vojaški red Marije Terezije. Predstavljeni so trije slovenski prejemniki tega odlikovanja (Jurij Vega, Žiga Jožef Novak in Andrej Čehovin) ter tisti, ki so bili odlikovani zaradi dejanj na soški fronti.

Medtem ko so lahko vojaški red Marije Terezije prejeli le častniki, so medalje za hrabrost namenili vojakom in podčastnikom, ki so se izkazali v boju proti sovražniku. Predstavljenih je 31 vojakov, ki so prejeli eno izmed treh stopenj tega odlikovanja; to »je kmalu postalo najpopularnejše odlikovanje v Habsburški monarhiji«.

Zatem monografija na podoben način predstavi pet odlikovancev z avstrijskim cesarskim Leopoldovim redom, osem prejemnikov avstrijskega cesarskega reda železne krone, peterico častnikov z vojaškim zaslužnim križcem, tri prejemnike reda Franca Jožefa ter sedem odlikovancev z vojaško zaslužno medaljo.

Sledi predstavitev različnih spominskih medalj, pri čemer se je avtor osredotočil le na »tiste najpo-

